

Qısa metodoloji izahlar

Ərzaq balansı əsas növ ərzaq məhsulları ehtiyatlarının yaranma mənbələrini və istifadə məqsədləri üzrə məhsulun hərəkətini özündə əks etdirən iqtisadi cədvəldir. Ərzaq balansı özündə məhsulun istehsalından tutmuş onun son istehlakına kimi hərəkəti barədə statistik məlumatları əks etdirir və ərzaq məhsulları bazarında cari vəziyyətin təhlilinə, onun inkişaf şəraitinin proqnozlaşdırılmasına, idxala olan tələbatın qiymətləndirilməsinə, ərzaq (qida) məhsullarının istehlak fondunun müəyyənəşdirilməsinə imkan verir.

Ərzaq balansı müəyyən zaman kəsiyində ölkənin ərzaq təminatı ilə bağlı ətraflı təsvirini əks etdirir və balans iki hissədən ibarətdir. Birinci hissə ehtiyatların mövcudluğu və onların yaranma mənbələrinə dair məlumatları, ikinci hissə isə mövcud ehtiyatlardan istifadə təyinatlarına (məqsədlərinə) dair məlumatları özündə əks etdirir.

Ərzaq balansının məlumatları ölkənin ərzaqla özünü təminat etmə və xarici ticarətdən (idxaldan) asılılıq səviyyəsinin müəyyən edilməsində xüsusi əhəmiyyətə malikdir.

Ərzaq balansı Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2009-cu il 20 noyabr tarixli 181 nömrəli “Ərzaq balansının tərtib olunması Qaydası”na dair Qərarına əsasən Dövlət Statistika Komitəsi tərəfindən illik məlumatlar əsasında, aşağıdakı məhsullar üzrə tərtib edilir:

Bitkiçilik məhsulları

1. Dənlilərin cəmi
2. Buğda
3. Arpa
4. Qarğıdalı
5. Vələmir
6. Sair dənlilər
7. Paxlalıların cəmi
8. Kartof
9. Bütün növ tərəvəz
10. Bostan məhsulları
11. Meyvə və giləmeyvə
12. Üzüm

Brief methodological explanations

The food balance is the economic table, reflecting sources of resources' formation of the main type of food products and purposes its using. The food balance reflects statistical data on movement from product output to its final consumption and gives an opportunity to analyse current situation, to forecast its development condition, to estimate need to import, to determine of consumption fund of the food products in food products market.

Food balance reflects detail description regarding food security of country in particular time and consists of two sections (parties). The first section reflects information on availability of resources and sources of their formation, the second section reflects information on purposes of use of the available resources.

The statistical data of food balance are of particular importance in obtaining of food self-sufficiency and dependence level on foreign trade (import) of the country.

Food balance is compiled according to the Decree of the Cabinet of Ministers of the Republic of Azerbaijan 20 November, 2009 No 181 on “Regulation on compilation of food balance” by the State Statistical Committee based on annual data and by following kinds of products:

Plant-growing products

1. Total grains
2. Wheat
3. Barley
4. Maize
5. Oats
6. Other kinds of grains
7. Total leguminous
8. Potato
9. All kinds of vegetable
10. Market garden crops
11. Fruit and berry
12. Grape

Heyvandarlıq və balıqçılıq məhsulları

13. Kəsilmiş çəkiddə ət (bütün heyvan növləri üzrə)
14. İri buynuzlu mal əti
15. Qoyun və keçi əti
16. Donuz əti
17. Quş əti
18. Süd və süd məhsulları
19. Yumurta
20. Balıq və balıq məhsulları

Sənaye mənşəli ərzaq məhsulları

21. Təmizlənmiş düyü
22. Un
23. Yarmalar
24. Duz
25. Duru bitki yağları
26. Makaron
27. Marqarin
28. Kərə yağı
29. Pendir
30. Şəkər
31. Çay və s. əsas növ ərzaq məhsulları

Livestock and fishery products

13. *Meat in carcass weight (all kinds of cattle and poultries)*
14. *Cattle meat*
15. *Mutton and goats meat*
16. *Pork*
17. *Poultry meat*
18. *Milk and dairy products*
19. *Egg*
20. *Fish and fish products*

Food products of industry origin

21. *Polished rice*
22. *Flour*
23. *Groats*
24. *Salt*
25. *Liquid vegetable oils*
26. *Macaroni*
27. *Margarine*
28. *Butter*
29. *Cheese*
30. *Sugar*
31. *Tea and other basic kinds of food products*

ƏRZAQ BALANSLARININ AYRI-AYRI MADDƏLƏRİNİN MAHİYYƏTİ VƏ HESABLANMA XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Kənd təsərrüfatı məhsullarının balansları ayrı-ayrı bitkiçilik və heyvandarlıq məhsulları üzrə, demək olar ki, vahid bir sxemə uyğun hazırlanır. Onların ehtiyatlar və istifadələr bölmələri ayrı-ayrı maddələrdən ibarətdir. Bu maddələr üzrə məlumatların hazırlanma metodikası və informasiya təminatı mənbələrinə görə, ayrı-ayrı məhsullar üzrə bir-birindən fərqlənir.

1. İstehsal

Ərzaq balanslarının formalaşmasında əsas mənbə məhsul istehsalının həcmidir ki, bu göstərici eyni zamanda balansın ehtiyatlar bölməsinin əsas maddəsidir. Burada ölkə

MAIN POINT OF DIFFERENT PARAMETERS OF FOOD BALANCE AND ITS ESTIMATION

The balances of agricultural products are prepared based on separate plant-growing and livestock products by unique scheme. Resources and utilizations sections consist of different parameters. The method of preparation and source of data supply by these parameters is differed by separate kinds of products.

1. Production

The main source in food balances` formation is the volume of production of product and this indicator at the same time is the main parameter of resources section of

üzrə istehsal edilmiş müvafiq kənd təsərrüfatı məhsulu və yaxud həmin məhsuldan emal edilmiş ərzaq məhsulları barədə məlumatlar əks etdirilir.

Ərzaq balanslarının tərtibatında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına dair məlumatlar bütün istehsalçıların məlumatlarını (dövlət kənd təsərrüfatı müəssisə və təşkilatları, kollektiv-birgə təsərrüfatlar, açıq və qapalı səhmdar cəmiyyətləri, məhdud və əlavə məsuliyyətli təsərrüfat cəmiyyətləri, kənd təsərrüfatı istehsal kooperativləri, sair kənd təsərrüfatı müəssisə və təşkilatları, fərdi sahibkar, ailə kəndli və ev təsərrüfatları, habelə bağ evi təsərrüfatları tərəfindən istehsal edilən məhsulların həcminə dair məlumatları) tam əhatə etməlidir.

Kənd təsərrüfatı məhsulları (ət, süd, yumurta, dənli və dənli paxlalılar, tərəvəz və meyvə) üzrə "istehsal" göstəricisini hesablayarkən, bütün təsərrüfat kateqoriyaları üzrə bitkiçilik və heyvandarlıq məhsulları istehsalına dair məlumatlar təqvim ili üçün hesablanır. Dənli və dənli paxlalılar üzrə məlumatlar təmizlənmiş çəkiyə, ət kəsilmiş çəkiyə, süd istehsalına dair məlumatlar bazis yağlılığına görə hesablanır.

Kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı nəticəsində alınan məhsullar (emal edilmiş taxıl məhsulları, şəkər, bitki yağları, pendir, kərə yağı), balıq və dəniz məhsulları üzrə "istehsal"a dair məlumatlar müvafiq emal sahələrinin məlumatlarına əsasən hesablanır. Belə məhsullar üzrə məlumatlar sənaye statistikasının məlumatlarına əsasən, habelə kənd təsərrüfatı istehsalçıları və ev təsərrüfatlarının seçmə müayinələrinin nəticələrinə əsasən aparılmış hesablamalar əsasında müəyyən edilir.

Sənaye statistikasında müvafiq ərzaq məhsullarının istehsalına dair məlumatlar müşahidə olunan hüquqi və fiziki şəxslər üzrə hazırlanır. Ona emal müəssisələrinin öz xammalı əsasında və həm də sifarişçilərin xammalı əsasında istehsal edilmiş məhsullar (məsələn, vətəndaşların buğdasının üyüdülməsi üzrə xidmətlərin həcmi) daxil edilir.

balance. Here is reflected data on produced appropriate agricultural product or food stuff of the same product by country.

The information on production of the agricultural products should covered all categories of agricultural producers (data on volume of products produced at the state agricultural enterprises and organizations, collective - joint farms, open and closed joint-stock companies, LTD, agricultural co-operatives, other kinds of agricultural enterprises and organizations, private entrepreneur, family-peasant farms, households and country side enterprises) in compilation of the food balances.

While calculation of the indicator on "production" of agricultural products (grain and leguminous, vegetables, fruit, meat, milk, egg), the data on production of plant-growing and livestock products by all categories of farm is calculated for calendar year. The data on grain and leguminous is calculated based on brown weight, milk – based on fat content and meat – carcass weight.

The statistical data on "production" with respect to manufacturing of the agricultural products (grain, sugar, vegetative oil, cheese, butter and etc.) as well as fish and fish products are calculated based on data of the corresponding manufacturing organizations. Such kinds of data are determined based on data of the industry statistics as well as in the results of the sample surveys of agricultural producers and households.

Information on production of corresponding food products in the statistics of industry are prepared based on legal and natural entities. This information includes raw products of both manufacturing organizations and customers (for example, volume of services on grinding of wheat of citizens).

2. İdxal və ixrac

Müvafiq kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsullarının idxal və ixracına dair məlumatların mənbəyi gömrük statistikasının məlumatlarından əldə edilir. İdxal və ixracın həcmi dedikdə, Azərbaycanda yaşayan fiziki şəxslər və ya fəaliyyət göstərən müəssisələr tərəfindən həyata keçirilən əqdlərin nəticəsində ölkəyə daxil olan və ölkədən çıxarılan məhsulların miqdarı nəzərdə tutulur. Yüklərin gömrük orqanlarında rəsmiləşdirilməsinin baş verib-verməməsindən asılı olmayaraq, idxal-ixrac əməliyyatları məhsulun ölkənin milli sərhədlərini keçmə anında baş vermiş hesab edilir. Ölkə ərazisindən tranzitlə keçən ərzaq məhsulları idxal-ixrac göstəricilərində nəzərə alınmır.

İdxal və ixraca dair alternativ məlumat mənbəyi kimi Gömrük Məcəlləsinə uyğun olaraq, bəyannamə tərtib edilmədən və vətəndaşlar tərəfindən sərhəddən keçirilən kiçik həcmli ərzaq məhsullarının miqdarı barədə Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi yanında Dövlət Baytarlıq və Fitosanitar Nəzarəti Xidmətlərinin məlumatlarından istifadə olunur.

3. Ehtiyatların cəmi

Bu maddə icmal göstərici sayılır və əvvəlki üç maddənin (istehsal, idxal və qalıqların dəyişməsi) məlumatlarının cəmini özündə əks etdirməklə, müvafiq kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsulları üzrə ehtiyatların həcmi xarakterizə edir. Ehtiyatların cəmi istifadələrin cəminə bərabər olur. Bu xüsusiyyət də aparılan iqtisadi hesablamaların balans prinsipinə uyğunluğunu xarakterizə edir.

4. Kənd təsərrüfatında toxum üçün istifadə barədə məlumatların hesablanması zamanı müvafiq əkin sahələri

2. Import and export

Source of data on import and export of the corresponding agricultural and food products are obtained from customs statistics. Statistical data on import and export characterizes the volume of imported and exported agricultural and food products by persons living in the territory of the country and enterprises and organizations that are carried out operations on import and export of corresponding products. The import and export is realized in the moment of transition of products to national border, irrespective of registration of cargo in customs services. Food products transported from the country territory by transit are not considered in the import and export indicators.

According to Customs Code, as an alternative source of data on import and export it is used the information of the State Veterinary and Phytosanitary Control Services under the Ministry of Agriculture about the quantity of less volume food products transported through the border by citizens not compiling the declaration.

3. Total resources

This parameter is a total indicator and includes the sums of previous three indicators (production, import and stock change), and characterizes volume of resources of corresponding agriculture and food products. The total of resources is equal to total of utilizations. This feature also characterizes correspondence of economic calculations to balance principle.

4. Calculation of data on use for seed in agriculture is implemented based on corresponding sown areas and sowing norms of agricultural plants recommended by

və Azərbaycan Respublikası Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi tərəfindən tövsiyə edilmiş Kənd təsərrüfatı bitkilərinin səpin normasına (arqotexniki normalara əsaslanmaqla) əsasən hesablamalar aparılır.

Belə ki, müvafiq məhsul üzrə əkin sahəsi (kənd təsərrüfatı statistikasının məlumatlarından götürülür) Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi tərəfindən tövsiyə edilmiş səpin normasının hasili kimi hesablanır, yəni

$$I_{toxum} = S_{əkin} * N_{səpin}$$

Burada:

I_{toxum} – kənd təsərrüfatında toxum üçün istifadəni;

$S_{əkin}$ – əkilmiş sahənin cəmini;

$N_{səpin}$ – səpin normasını göstərir.

5. Kənd təsərrüfatında yem üçün maddəsi mal-qara və quşların təbii və emal edilmiş məhsullarla yemlənməsini əks etdirir. Kənd təsərrüfatında yem üçün göstəricisinə dair məlumatlar 2007-2010-cu illər üzrə keçirilmiş rəsmi statistik müşahidələrə, 2011-ci ildən etibarən isə “Avropa Qonşuluq Siyasəti Şərq məkanında ərzaq təhlükəsizliyi üzrə qərarların qəbul edilməsinin yaxşılaşdırılması üçün məlumat sistemləri üzrə AK/FAO Proqramı”ndan irəli gələn tövsiyəyə uyğun olaraq 2007-2010-cu illərdə keçirilən rəsmi statistika müşahidələrinin yekun məlumatlarının orta göstəricisinə əsaslanan nisbətdən istifadə edilməklə hesablanır.

6. Qeyri-ərzaq məqsədləri üçün emal olunan məhsullar barədə məlumatlar müvafiq emal sahələrindən əldə edilir. Bu göstəriciyə ayrı-ayrı növ məhsullardan

the Ministry of Agriculture of the Republic of Azerbaijan.

So that, sown area on corresponding product (based on agriculture statistics data) is calculated as total of the sowing norm recommended by the Ministry of Agriculture, i.e

$$U_{seed} = A_{sown} * N_{sown}$$

Here is:

U_{seed} – use for seed in agriculture;

A_{sown} – total of sowed area;

N_{sown} – reflects sowing norm.

5. The parameter for fodder in agriculture reflects the feeding of cattle and poultries with natural and processed products. Data on indicator for fodder in agriculture are calculated based on official statistical observations conducted in 2007-2010 and since the year 2011 according to the recommendation of “EC/FAO Programme on Information Systems to Improve Food Security Decision-Making in the European Neighbourhood Policy (ENP) East Area” using the relativity basing on average indicator of summary data of the official statistical observations conducted in 2007-2010.

6. The data on products processed for non-food purposes are collected from the corresponding manufacturing enterprises. This indicator includes data on

birbaşa ərzaq məqsədləri üzrə istifadə edilməyən məhsullar barədə məlumatlar aid edilir. Məsələn, dərman preparatları, dezinfeksiya vasitələri istehsalı, eksperimentlərin aparılması və s. qeyri-ərzaq məqsədləri üçün istifadə edilmiş məhsullar da bu göstəriciyə daxil edilir. İstehsal edilən duzdan həm qışda buzlu avtomobil yollarına səpmək, həm də heyvan yemi kimi (duz pastİKası kimi) istifadə edilir.

Sənaye müəssisələrində duz xammal kimi müxtəlif məqsədlərə istifadə edilir: ərzaq məhsulları istehsalı, gön-dəri aşılınması və emalı, boyaqçılıq, metallurģiya, sabun istehsalı, soyuducu texnikası və keramika sənayesi sahələrində və s. sahələri bura aid etmək olar.

7. İtkilər

İtkilər dedikdə istehsal edilmiş müvafiq məhsulların (kənd təsərrüfatı və ya ərzaq məhsullarının) saxlanması, daşınması, emalı və satışı mərhələlərində müxtəlif səbəblərdən, əsas təyinatı üzrə istifadə edilmədən itirilən (oğurlanan, zay olan, tullanan, qurd-quş yeyən və s.) məhsullar nəzərdə tutulur. Bura bioloji və təbii itkilər daxil edilmir.

İtkilərin öyrənilməsinə dair seçmə müşahidələrin obyektini kənd təsərrüfatı istehsalçıları, emal müəssisələri, saxlama anbarları (terminallar), ticarət təşkilatları və iaşə müəssisələrindən ibarətdir. Hal-hazırda Dövlət Statistika Komitəsi tərəfindən rəsmi statistika hesabatları vasitəsilə itkilər barədə məlumatlar öyrənilmir. Bununla əlaqədar olaraq müvafiq göstəriciyə dair məlumatlar 2007-2010-cu illər üzrə keçirilmiş rəsmi statistik müşahidələrə, 2011-ci ildən etibarən isə "Avropa Qonşuluq Siyasəti Şərq məkanında ərzaq təhlükəsizliyi üzrə qərarların qəbul edilməsinin yaxşılaşdırılması üçün məlumat sistemləri üzrə AK/FAO Proqramı"ndan irəli gələn tövsiyəyə uyğun olaraq, 2007-2010-cu illərdə Dövlət Statistika Komitəsi tərəfindən keçirilən rəsmi statistika müşahidələrinin yekun məlumatlarının orta göstəricisinə əsaslanan nisbətdən istifadə

production of non-food products from separate kinds of products. For example, medical supplies, disinfectants, some products for carrying out of experiments and etc. During winter time, the salt is used for snow roads and as fodder for cattle.

Industrial enterprises use salt for various purposes: for production of food products, in processing crude leather, colouring agent, metallurgy, production of soap, refrigeration engineering, ceramics and etc.

7. Losses

Under term "losses" it is considered products lost (stolen, spoiled, thrown out and etc.) and being not used because of different reasons by direct destination in the stage of storage, transportation, manufacturing and selling of appropriate products (agricultural and food products). Biological and natural losses are not included here.

The object of sample observation on studying losses are agricultural producers, manufacturing enterprises, warehouse facilities (terminals), trade organizations and catering establishments. At present, the State Statistical Committee does not study the data on losses through official statistical reports. Therefore, data on corresponding indicator are obtained based on official statistical observations conducted in 2007-2010 and since the year 2011 according to the recommendation of "EC/FAO Programme on Information Systems to Improve Food Security Decision-Making in the European Neighbourhood Policy (ENP) East Area" by using the relativity basing on average indicator of summary data of the official statistical observations conducted in 2007-2010 by the State Statistical Committee and by carrying out the corresponding

edilməklə itkilərə dair statistik məlumatlar müvafiq hesablamalar aparmaqla əldə edilir.

8. Ərzaq məhsulunun istehlakı (birbaşa və ya emal edildikdən sonra) göstəricisi ərzaq balansına dair hesablamanın balanslaşdırıcı maddəsi sayılır. Yəni ehtiyatların cəmindən istifadələrə dair digər bütün göstəricilərin məlumatları çıxıldıqdan sonra, yerdə qalan fərq ərzaq məhsulunun istehlakı (ərzaq məqsədlərinə istifadə) kimi qəbul edilir. Belə bir hesablama qaydası yalnız ərzaq balanslarının tərtib edilməsi işlərində tətbiq edilir. Bu maddə üzrə statistik məlumatı hesablamaq üçün əvvəlcə istifadələr bölməsinin digər göstəriciləri, o cümlədən, itkilər və ilin sonuna qalıqlar barədə məlumatlar hazırlanır. Son mərhələdə ərzaq məqsədləri üçün istifadə edilən məhsulların həcmi hesablanır.

Əhali tərəfindən ərzaq məhsulunun istehlakına (ərzaq məqsədlərinə istifadə edilən məhsullara) və daimi əhalinin orta illik sayına əsasən adambaşına istehlakın miqdarı hesablanır.

ÖZÜNÜTƏMİNİTİMƏ VƏ XARİCİ TİCARƏTDƏN (İDXALDAN) ASILILIQ SƏVIYYƏSİNİN HESABLANMASI ÜSULLARI

Özünütəminatmə (\bar{O}_{is}) və xarici ticarətdən (idxaldan) asılılıq səviyyəsi (\bar{I}_{as}) balans məlumatları əsasında hesablanan göstəricilərdir. Onların hesablanmasında BMT-nin Kənd Təsərrüfatı və Ərzaq Təşkilatı (FAO) tərəfindən tövsiyə olunmuş metodologiyadan istifadə edilir.

Ölkənin ərzaqla təchizatı durumunu təhlil edərkən, öyrənilməsi vacib olan məsələlərdən biri də ondan ibarətdir ki, mövcud ərzaq ehtiyatlarından nə qədəri idxal

calculations of the statistical data on losses.

8. Consumption of food product (directly or after manufacture) indicator is the balancing parameter of calculation on food balance. In other words, after deduction of all other data on uses from total resources the difference is found as the consumption of food product (use for food purposes). This such kind of calculation rule are applied only in the compilation of the food balances. For calculation statistical data based on this indicator it is necessary to use parameters of loss and stocks at the end of the year, as well as other indicators of the section "use". Volume of products used for food purposes are calculated in last stage.

The quantity of per capita consumption is calculated based on data of the consumption of food product by population (products used for food purposes) and average annual number of resident population.

THE PROCEDURES ON ESTIMATION OF THE SELF- SUFFICIENCY LEVEL AND DEPENDENCE ON IMPORT

Parameters of self-sufficiency ($C_{selfsuf}$) and dependence on foreign trade (import) - C_{import} are specific indicators of food balance. Methodology recommended by Food and Agricultural Organization of United Nations (FAO) is used on its calculation.

While analyzing the situation of food supply of the country one of the issues of studying is how many of available food resources have been imported and how much

olunub və nə qədəri ölkə daxili istehsalın nəticəsində əldə edilib. Bunun üçün xarici ticarətdən (idxaldan) asılılıq səviyyəsi hesablanır və bu göstərici idxalın həcmi istehsal və idxalın cəmindən ixracın həcmi çıxıldıqdan sonra alınan mütləq kəmiyyətə nisbəti ilə hesablanır:

$$I_{as} = \text{idxal} / (\text{istehsal} + \text{idxal} - \text{ixrac}) * 100$$

Özünü təminatmə səviyyəsini hesablamaq üçün istehsalın həcmi istehsal və idxal olunan məhsulların cəmindən ixrac olunan məhsulların cəmini çıxıldıqdan sonra alınan mütləq kəmiyyətə nisbəti ilə hesablanır:

$$Ö_{is} = \text{istehsal} / (\text{istehsal} + \text{idxal} - \text{ixrac}) * 100$$

of them were obtained in the result of the domestic production. In this regard the level of dependence on foreign trade (import) is calculated and this indicator is calculated by dividing the volume of import to the result of subtraction of sum of production and import from volume of export. At calculation is used the formula:

$$C_{import} = \text{import} / (\text{production} + \text{import} - \text{export}) * 100$$

For calculation of self-sufficiency factor, it is necessary to divide volume of the production to the result of subtraction of sum of production and export from sum of import:

$$C_{selfsuf} = \text{production} / (\text{production} + \text{import} - \text{export}) * 100$$